

MÜZE-İ HÜMÂYUNU BOMBARDIMANDAN KORUMAK

PROTECTING THE IMPERIAL MUSEUM (MÜZE-İ HÜMAYUN)
FROM BOMBARDMENT

Yahya COŞKUN

Dr., TBMM., Tarih, mustafayahyacoscun@gmail.com

Makale Bilgisi

Türü: Araştırma makalesi

Gönderildiği tarih: 30 Mayıs 2024

Kabul edildiği tarih: 29 Temmuz 2024

Yayınlanma tarihi: 25 Aralık 2024

Article Info

Type: Research article

Date submitted: 30 May 2024

Date accepted: 29 July 2024

Date published: 25 December 2024

Anahtar Sözcükler

Müze-i Hümayun; Birinci Dünya

Savaşı; Müzelerin Korunması; Hava

Taarruzu; Müzecilik

Keywords

Imperial Museum; World War I;

Protection of Museums; Air Attack;

Museology

DOI

10.33171/dtcfjournal.2024.64.2.8

Öz

İnsanoğlu en eski devirlerden itibaren kutsal saydığı veya değer atfettiği nesnelere düşman saldırılarından korumaya çalışmıştır. Değerli nesnelere biriktirme arzusu, çağlar boyu biçim ve içerik değiştirerek müzelerin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bir yandan insanlığın ortak geçmişini korumak için kurulan müesseseler gelişirken diğer yandan savaşlarda kullanılan silahların yıkıcı gücü de artmıştır. Birinci Dünya Savaşı esnasında Osmanlı toprakları ve özellikle başkent İstanbul, düşman uçaklarının bombalarına hedef olmuştur. Düşman uçaklarından atılan bombalar, Müze-i Hümayunun da bazı tedbirler almasını gerektirmiştir. Müze yöneticileri, tehlikenin bertaraf edilmesi için gereken tedbirleri kendi tecrübelerine göre almamış, bu hususta askeriyeden yardım istemiştir. Askeri bilim heyeti müzeye gelerek bir inceleme yapmış ve incelemelerinin neticesinde yapılması gerekenleri bildiren bir rapor hazırlamıştır. Ancak bununla yetinilmemiş ve hazırlanan rapor, mimarlarla da müzakere edilmiştir. Bunlarla birlikte tarafsız bir hükümetle irtibata geçilerek düşman devletlerden müzeyi ve çevresini hedef almamaları için talepte bulunulması talep edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın henüz başlarında Müze-i Hümayundaki eski eserlerin korunması gerektiği düşünülerek nakli mümkün olan eserlerin Konya'ya gönderilmesi; nakli mümkün olmayan eserlerin ise üzerlerine kum ve mumlu torbalar konularak muhafaza altına alınmasıyla başlayan süreç, savaşın sonunda bombalardan ve bombaların yıkıcı etkisinde korunma halini almıştır. Bu makalede Müze-i Hümayunun Birinci Dünya Savaşı boyunca müzeyi ve eski eserleri korumak için bombalara karşı aldığı tedbirlerden bazılarının gösterilmesi hedeflenmektedir.

Abstract

Since the earliest times, humankind has been trying to protect objects they considered sacred or precious from enemy attacks. The desire to collect valuable things has led to the formation of museums by changing form and content throughout the ages. While the institutions established to protect the shared history of humanity are developing, the destructive power of the weapons used in wars is also increasing. During the First World War, the Ottoman lands, especially the capital of Istanbul, became enemy planes' targets for bombing. The bombs dropped from enemy planes required the Imperial Museum to take precautions. According to their own experience, museum managers did not take the necessary precautions to eliminate the danger and asked for help from the military in this regard. The military science committee came to the museum and made an inspection and prepared a report stating what should be done as a result of their investigation. However, this was not enough and the prepared report was also discussed with the architects. In addition, a neutral government was contacted and requested to request the enemy states not to target the museum and its surroundings. At the beginning of the First World War, considering that the ancient works in the Imperial Museum should be preserved, the works that could be transferred were sent to Konya; The process, which started with the preservation of works that could not be transported by placing sand and wax bags on them, became protection from bombs and their devastating effects at the end of the war. This article aims to show some of the measures taken by the Imperial Museum against bombardment during the First World War.

Giriş

İnsanların daha önceki dönemlerde yaşamış topluluklardan kalan çeşitli nesnelere, kendilerinden bir iz taşıdığı için muhafaza ettiği, bu sebeple biriktirmeye ve korumaya dayalı ilk faaliyetlerin tarih öncesi çağlara kadar uzandığı ileri sürülmektedir (Muşmal 2021, s. 15) Çeşitli sebeplerle toplanıp biriktirilen değerli nesnelere, ilk devlet teşekküllerinden başlayarak galiplerin zafer nişanesi olarak görülmüş ve ait oldukları topraklardan koparılmıştır (Yücel 2006, C. 32, s. 241). Savaş veya işgal dönemlerinde galiplerin düşmanın kültür varlıklarını ganimet olarak gördüğü, işgal edilen bölgedeki kültür varlıklarının yağmalandığı veya kültürel varlıklara çeşitli sebeplerle zarar verildiği, binlerce yıldır bilinen bir gerçektir (Tzu 1998, s. 76-77).

Türk müzeciliğinin temellerinin atılmasında Tanzimat döneminin getirdiği ruh ve yenileşme çabalarının hâkim olduğu açıksa da (Ortaylı 1985, C. 6, s. 1600) Osmanlı Devleti'nde müzeciliğin tekamülünün sebeplerinden biri de yağma ve hırsızlıklara karşı koyma çabasıdır. Remzi Oğuz Arık, her ne kadar bu devirde Aya İrini'de (Çürük, 1991, C. 3, s. 492-493). Türk müzeciliğinin ilk çekirdeğinin meydana gelmesindeki sırrı henüz bilmiyorsak da İmparatorluk Türkiye'sine yapılan arkeolojik seyahatler, araştırmalar ve kazılar, Türk hafriyatçılığını doğurduğu gibi müze teşebbüsünü de meydana getirmiştir demektedir (Arık 1953, s. 1).

17 Kasım 1846 tarihli vesikadan anlaşılacağı üzere Aya İrini'deki Harbiye Ambarında insan ve hayvan suretleri ile başkaca tarihî eserler bulunmaktadır ve Osmanlılarca burası müze olarak isimlendirilmektedir. Vesikalardaki, "...ba'zı âsâr-ı atıkanın vaz'ı için Harbiye Anbarında müze ittihâz olunması", "...ber vech-i muharrer müze ittihâz olunan mahallin..." gibi ifadeler, bunun açık göstergesidir (BOA), İ.DH., 130-6662, (H-27-11-1262). 1846 yılında tesis edilen 1869 yılında Müze-i Hümâyün ismini alan ve aynı yıl bir müze müdürü tayin edilen müessese (Dethier, 1993, s. 7), önce eser toplayarak sonra kazı yaparak, her defasında aksaklıkları giderebilmek için belirli aralıklarla nizamnameler çıkararak ve en çok da yağmalanan eserlerini korumaya çalışarak büyüüp gelişmiştir.

Birinci Dünya Savaşı boyunca da Osmanlı topraklarındaki eski eserlere gerek kaçakçılık faaliyetleriyle gerekse tedhiş eylemleriyle çeşitli zarar verilmiş (BOA), DH.İ.UM.EK., 107-35), Müze-i Hümâyün yöneticileri de bu hasarları izale etmek için çeşitli tedbirler almıştır. Savaş esnasında eski eserler için özellikle İstanbul'da görülen tehlikelerden biri de düşman uçaklarının bombardımanları olmuştur. Savaşın öngörülenden uzun sürmesi, savaşı bir an evvel nihayetlendirmek isteyen itilaf devletlerini, bazı psikolojik harp taktiklerini tatbik etmeye yöneltmiş; bu

taktiklerden biri de hava taarruzları olmuştur. Savaşın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin savaştan çekilmesi gayesiyle başlatılan ve şiddeti sürekli artırılan hava taarruzları için öncelikli hedefler askerî ve stratejik noktalar olmuş ancak İstanbul'da askerî ve sivil yerleşimlerin iç içe olması dolayısıyla bu tahribattan siviller ve öncelikli olmayan diğer hedefler de zarar görmüştür (Selçuk 2015, s. 97-116).

Bilhassa savaşın sonlarına doğru artan hava taarruzları dolayısıyla oluşan tehlikelere karşı Müze-i Hümayun yöneticileri muhtelif tedbirler alarak eski eserleri korumaya çalışmıştır.

MODERN KORUMACILIĞIN TARİHİ SEYRİNE GENEL BİR BAKIŞ

Dünya'da eski eserleri muhafaza hususunda modern korumacılığın temeli sayılabilecek ilk düzenlemeler, 18. asrın sonlarında teşekkül etmeye başlamıştır. 1779 yılında Avusturya'da, 1790 yılında Fransa'da, 1818 yılında Almanya'da, 1840 yılında Portekiz'de, 1861 yılında İngiltere'deki düzenlemeler, modern manadaki ilk yasalar olarak görülmektedir. Eski eser korumacılığı hususunda Osmanlı Devleti'ndeki ilk yasal düzenleme tarihi ise 1869'tur (Muşmal, Gümüş 2021, s. 76). Lakin Osmanlı Devleti'nde de diğer ülkelerdeki gibi modern mevzuatın teşekkülünden önceki zamanlarda eserleri korumaya dair bir alaka, bu alanın göstergesi olarak nitelenebilecek irade, buyruktu, ferman ve benzeri talimatların olduğu görülmektedir (Paksoy 1993, s. 202-206).

Osmanlı Devleti'nde 1869'dan başlayarak 1874, 1884 ve 1906 yıllarında, muhtelif değişikliklerle dört Âsâr-ı Atika Nizamnamesi yayımlanmıştır (Dilbaz 2018, s. 105-128). Ancak 19. yüzyıla kadar, kültür varlıklarıyla ilgili yasal araçlar, çoğunlukla ikili veya çok taraflı anlaşmalara sınırlı kalmıştır. Bu anlaşmalar daima savaş sonrası barış anlaşmaları veya savaş hukukuna ilişkin dokümanlar olarak tezahür etmiştir. Kültür varlıklarıyla ilgili ilk uluslararası düzenlemelerin savaş hukukuyla ilişkili olarak ortaya çıkması şaşırtıcı değildir. Çünkü tarih boyunca savaş, huzursuzluk veya silahlı çatışma durumlarında sivil halkla birlikte kültür varlıkları da en ağır zararı gören unsurlardan olmuştur.

Savaş hukukunun kurucu belgelerinden biri olarak kabul edilen Lieber Kanunu, savaşın bile insan hayatını korumak için standartlara sahip olması gerektiği anlayışına dayanarak oluşturulmuştur. Bu Kanun, Amerikan İç Savaşı sırasında 1863 yılında kaleme alınmıştır ve bu nedenle ulusal bir hukuki araç olarak kabul edilmektedir. Ancak aynı zamanda 1874 Brüksel Bildirisi'nin referans belgesi olan 1899 Lahey Sözleşmesi'nin de atası olarak kabul görmektedir (Lindsay, 2014, s. 19).

1899'da düzenlenen I. Lahey Konferansı; 1874 Brüksel Konferansı'nda taslağı oluşturulan ancak onaylanmayan Savaş Hukuku Bildirisi'ni gözden geçirmek ve canlandırmak amacıyla toplanmıştır. 1899 Lahey Sözleşmesi'nin 56. maddesi, dine, sanata, bilime ve eğitime adanmış binaların gereksiz yıkımını yasaklayan ve koruyan bir hüküm içermektedir. Kültürel mülklerin korunmasına yönelik önlemleri içeren bu madde, savaş sırasında bu tür önemli yapıların zarar görmesini sınırlamayı amaçlamaktadır (Higgins, 1909). Ayrıca, Sözleşmenin 47. Maddesi yağmalamayı resmen yasaklamaktadır. Aynı hükümler, Sözleşmenin 1907 tarihli İkinci Lahey Konvansiyonu'nda, sadece ifade biçiminde çok küçük değişikliklerle birlikte yer almaktadır.

1919 yılında, Versay Anlaşması ve Saint-Germain-en-Laye Anlaşması olmak üzere iki önemli anlaşma, kültür varlıklarının iadesi ve ihyası konusunu ele almıştır. Bu anlaşmalar kültür varlıklarına el konulması durumunda tazmininin; sanat eserleri, arşiv belgeleri, tarihi belgeler gibi unsurlar için gerekli hallerde iade talebinde bulunulabilmesinin temelini atan belgelerdir (Library of Congress, 2023). Kültürel mülkün korunmasına tamamen adanmış ilk uluslararası sözleşme, 1935 Washington Anlaşması'dır. Aynı zamanda Roerich Anlaşması veya Sanatsal ve Bilimsel Kurumlar ile Tarihi Anıtların Korunmasına Dair Pan-Amerikan Anlaşması olarak da bilinmektedir. Amerika kıtası kapsamında yapılan bölgesel bir anlaşma olan bu metin, savaş ve barış zamanında bazı kültür varlıklarının biçimlerini korumayı amaçlamaktadır, ancak kapsamlı bir şekilde tüm kültür varlıklarını kapsamamaktadır (UNESCO, 1984). 1935 tarihli Taşınır Tarihi Değeri Olan Varlıkların Korunmasına İlişkin Anlaşma, Amerika kıtası kapsamında imzalanan ilk çok taraflı anlaşmadır ve kültür varlıklarının iadesi konusunda yabancı mevzuatın uygulanmasını mümkün kılmaktadır (Wantuch Thole, 2015, 178). Dünyada bugün hala meri olan mevzuat 20. asrın başından itibaren şekillenmeye başlamıştır. Bilhassa savaş ve savaş dönemlerinde işlenen suçlara dair ilk uluslararası düzenlemeler olan 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmelerinin 56. Maddesine göre, savaş esnasında devlete ait olsa bile aralarında din, eğitim, sanat ve bilim müesseselerine ait mahallerin özel mülk gibi muamele görmesi belirtilmektedir. Aynı maddede, bu gibi yerlerde bulunan tarihi eserlerin zapt, imha ve tahrip edilmesi de yasaklanmaktadır (ICRC, 2022a). Mezkûr sözleşmelerin 47. Maddesinde, yağmalamanın her türlü de kesin bir biçimde yasaklanmaktadır (ICRC, 2022b).

Bu tarihsel sıralama içerisinde bakıldığında Osmanlı Devleti'nde çıkarılan yasaların, alışlagelmiş söylemin aksine çok geç kalınmış çalışmalar olmadığını söylemek mümkün olabilmektedir. Bilhassa Birinci Dünya Savaşı esnasında başta Müze-i Hümayundaki eserleri muhafaza etmek için alınan önlemlerin, koruma tarihimiz açısından çok önemli olduğu açık bir gerçektir. Koruma önlemleri ile bu husustaki gayretin, dünyadaki koruma bilincine ve tatbikatına dair uygulamalar bakımından çağdaşları arasında da mühim bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür.

MÜZE-İ HÜMÂYUN'UN TAARRUZLARA KARŞI TEDBİRLERİ

Müze-i Hümayun Müdürü Halil Bey'in 25 Temmuz 1918 tarihinde Maarif Nezaretine yazdığı yazıdan, henüz harbin başlarında ve özellikle Çanakkale taarruzlarının başlamasıyla düşmanın tecavüzlerine karşı ihtiyat tedbiri olarak 21-23 Aralık 1914 tarihlerinde verilen emir gereğince müzedeki eserlerin bir kısmının tahliye edildiği anlaşılmaktadır. Belgede aktarılanlara göre nakli mümkün olan sikke koleksiyonlarıyla en kıymetli eşyalar (Hazine-i Hümayun eşyasıyla birlikte) Konya'ya gönderilmiş ve bazı eserler de müzenin mahzenine indirilmiştir. Mermerden yapılan, ağırlıkları sebebiyle nakli mümkün olmayan kıymetli ve büyük lahitler ise üzerlerine kum ve mumlu torbalar konularak muhafaza altına alınmıştır. Düşmanın Çanakkale'den uzaklaştırılması üzerine tehlikenin bertaraf edildiğine dair 24 Ocak 1916 tarihli emirnameye binaen Konya'da bulunan eserler geri getirilmiş ve mermer eserler üzerindeki kum torbaları da kaldırılarak yeniden eski müze tertibatına dönmüştür (BOA), MF.MKT., 1236-52/1).

Ancak Halil Bey'in yazıyı yazdığı günlerde (24-25 Temmuz 1918) düşman tayyareleri İstanbul'a yine taarruz etmektedir. Halil Bey'in aktardığına göre bu taarruzlarda özellikle Sarayburnu civarında bulunan silah ve mühimmat depoları ile şimendifer istasyonu ve sair askerî mevkieler hedeflenmektedir. Bu sebeple birçok kıymetli esere ev sahipliği yapan müze de tehlike altındadır. Müze yönetimine göre bu taarruzlara karşı alınması gereken koruma tedbirlerinin belirlenebilmesi için askeriyeden bir bilim heyetinin Müze-i Hümayuna gelerek daireleri muayene etmesi ve bu dairelerin mukavemet derecelerini belirlemesi gerekmektedir. Halil Bey böyle bir heyetin acilen gönderilmesi gerektiğini ifade etmekte ve bu hususun Harbiye Nezaretine iletilmesini talep etmektedir (BOA), MF.MKT.,1236-52/1). Vesikalardan anlaşıldığı üzere bu talep hemen Harbiye Nezaretine gönderilmiş (BOA), MF.MKT., 1236-52/2), Maarif Nezaretinin 27 Temmuz 334 (1918) tarihli tezkiresi üzerine Müze-i Hümayun Müdüriyetine müracaat edilerek âsâr-ı atikanın (eski eserlerin) bulunduğu daireler tetkik ve muayene olunmuştur (BOA), MF.MKT., 1236-52/3).

MUAYENE HEYETİNİN TESPİTLERİ

Muayene Heyetinin 27 Ağustos 334 (1918) tarihli raporu, Müze-i Hümâyûn “dairelerinin çatıları pek desenli olmasıyla hasebiyle haricen muhafazaları gerek malzeme noksanından gerek çatıların pek mukavemetli olmasından mümkün görülememektedir” diye başlamaktadır. Heyet raporuna göre yapılan incelemenin ardından karara bağlanan hususlar şöyledir:

1. Asıl büyük dairenin alt kat tavanını teşkil eden üst kat döşeme tabanı *putrel* ve betonla *kârgîr* olarak inşa edilmiş olduğundan oldukça metaneti hâiz görüldüğünden alt katta bulunan âsâr-ı atıkanın nakline hâcet görülmeyip yalnız üst katta bulunan ve nakli mümkün olan tüm kıymettâr âsâr-ı atıka ile kütüphanenin, Çinili Köşk Mahzeni ile diğer mahzenlere nakledilerek orasının tahliyesi
2. Zikredilen üst kat döşeme her ne kadar metâneti hâiz görülmekte ise de alt katta mevcut olan en nâdir lahitlerin ve buna benzer kıymettâr âsâr-ı sâirenin her ihtimâle karşı [büyük bombaların doğrudan doğruya isabet ihtimâline karşı] koruma sağlayabilmesi için üst kat döşemelerinin üzerlerine tesadüf eden mahallerin, merbût odadaki birinci şekil gibi şimendifer rayı ve yahut *putrel* ve yahut harçtan tedarik olunabilecek 15/20 santimetre kesilmiş ve kâfi miktar uzunlukta kirişlerle setr olunması ve alt katta dahi ikinci şekildeki gibi birer sandıkçeler yapılarak derûnunun kumla imlâsı. Fazla malzeme tedarik bulunduğu takdirde iş bu ahvâlin her kıymettâr eşyâya tatbik olunmasında fâide ziyâdedir.
3. Çinili Köşk'te bulunup herhangi bir bomba veya çarpma tesiriyle kolaylıkla kırılacak eserlerin mahzene kaldırılması. Sair eşyaya gelince mezkûr köşk kubbesinin sağlam ve metîn olması hasebiyle kâfi mukâvemeti hâiz ise de atılacak bombaların parçalarına karşı muhafaza için takriben iki metre yüksekliğinde ve 15/20 santimetre kesilmiş direkler üzerine müstenid kalaslardan geçici bir tavan inşası icap eder. Kalasların semeni beş santimetreden aşağı olmamalıdır.
4. Kable'l-İslâm Âsâr-ı Şerîfe Müzesinin (Eski Şark Eserleri Müzesi) dâhili de aynı şekilde kalaslardan bir tavanla setr ve muhâfaza etmek gerekmektedir (BOA, MF.MKT.,1236-52/3).

Heyet kararlarının yazıldığı raporun altında ayrıca inşaatta kullanılacak malzemenin uzunluğunun fazla olması halinde bunların daha sonra satılmalarında veya kullanımlarında istifade edilebilmesi için kesilmeyip olduğu gibi bırakılmalarında mahzur olmadığı da not edilmiştir (BOA), MF.MKT.,1236-52/3).

27 Temmuz 334 tarih ve 708/243624 numaralı tezkireyle Maarif Nezaretinden Harbiye Nezaretine yazılan yazı, 27 Ağustos tarihli incelemenin ardından Harbiye Nezareti tarafından 4 Eylül'de cevaplanmıştır. Yazıya göre Müze-i Hümâyûn dairelerinin hava taarruzlarına karşı korunması için gereken tedbirleri içeren ve Tecrübe ve Muayene Heyetince tanzim olunan rapor, yazının ekinde gönderilmiştir (BOA), MF.MKT., 1236-52/4).

TEDBİR İÇİN GEREKEN TAHSİSAT VE DÜŞMANA MÜRACAAT

Halil Bey, “*heyet-i fenniye-i askeriyyenin*” raporunda belirtilen tedbirlerin alınabilmesi için tahmin edilen meblağı Maarif Nezaretine arz etmiştir. Yazıda zikredilene göre o günlerde (18 Ekim 1918) vuku bulan tayyare taarruzu göstermiştir ki, bombalar bir takım özel mevkileri vurmakta ve birçok telefata sebebiyet vermektedir. Bu sebeple raporda belirtilen tedbirler, hükümetçe gerekli görülüyorsa istenilen tahsisat acilen gönderilmelidir. Ancak bu buhranlı zamanlarda tahsisatın gönderilmesi mümkün değilse Müzeler ve Topkapı Saray-ı Hümâyûnu gibi bunca nefis ve tarihî esere ev sahipliği yapan yerlerin ve müesseselerin, düşmanlar tarafından hedef ittihâz olunmaması için diğer bazı muharip memleketler tarafından da yapıldığı haber alınan şekilde tarafsız bir hükümet vasıtasıyla düşmanlara müracaat edilmesi de düşünölmelidir (BOA), MF.MKT., 1236-52/6).

Maarif Nezaretinden Bâbıâliye yazılan yazıda, önceki yazışmaların özetlendiği; müzenin maruz olduğu tehlikenin bertaraf edilebilmesi için Harbiye Nezaretinden gönderilen heyet-i fenniye-i askeriyyenin verdiği rapor üzerine derhal mimarlarla da müzakere edildiği, yapılan keşif sayesinde gereken tedbirlerin alınabilmesi için toplamda beş bin altı yüz yetmiş yedi liraya ihtiyaç olduğunun müzeden bildirildiği, Maarif Nezaretinde bu miktarın bulunduğu ve bu meblağın gönderilmesi için müsaade istenildiği görölmektedir. Halil Bey'in teklifi Nezaretçe de makul görölmüş olmalı ki, meblağın gönderilmesine müsaade edilmemesi halinde Müze-i Hümâyûnlar Müdür-i Umûmiliğinden bildirildiği gibi müzelerin düşman uçakları tarafından hedef alınmaması için bazı muharip memleketlerin de yaptıkları gibi tarafsız bir hükümet vasıtasıyla savaş halinde olunan devletlere müracaat edilmesi için teşebbüste bulunulması talebi de yazıya eklenmiştir (BOA), MF.MKT., 1236-52/7).

Maarif Nezaretinin konuyla ilgili 22 Temmuz 1918 tarihli tezkiresi Mondros Mütarekesinden iki gün önce Meclis-i Vükela'da okunarak karara bağlanmıştır. Karar metni şöyledir:

Tezkire-i mezkurenin son fıkrasında beyan olunduğu vech ile müzeler ve Topkapı Saray-ı Hümayunu gibi âsâr-ı tarihiyye ve nefiseyi muhtevi bulunan emâkin ve müesseselerin düşmanlar tarafından hedef ittihâz olunmaması için bazı muhârib memleketler tarafından dahi yapıldığı üzere bitaraf bir hükümet vesâtatıyla düşmanlarımız nezdinde teşebbüsâtta bulunulması lüzumunun Hariciye Nezaretine tebliği ve Maarif Nezaretine cevaben malumat verilmesi tezekkür kılındı (BOA), MV., 212-230).

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'nın henüz başlarında Müze-i Hümayundaki eski eserlerin korunması gerektiği düşünülmüş, nakli mümkün olan eserler Konya'ya gönderilmiş; nakli mümkün olmayan eserler ise üzerlerine kum ve mumlu torbalar konularak muhafaza altına alınmıştır. Savaşın sonlarına doğru düşman uçaklarının İstanbul'daki bombardımanlarının müze için yeniden tehlike arz ettiği değerlendirilmiş ve bu hususta yeni tedbirlerin alınmasına ihtiyaç olduğu düşünülmüştür. Başta Müze Müdürü Halil Bey olmak üzere müze yöneticileri, tehlikenin bertaraf edilmesi için gereken tedbirleri kendi tecrübelerine göre almamış, bu hususta askeriyeden yardım istemiştir.

Askerî bilim heyeti müzeye gelerek bir inceleme yapmış ve incelemelerinin neticesinde yapılması gerekenleri bildiren bir rapor hazırlamıştır. Ancak bununla yetinilmemiş ve hazırlanan rapor, mimarlarla da müzakere edilmiştir. Yapılan keşif çalışmalarına göre gereken tedbirlerin alınabilmesi için ihtiyaç duyulan meblağ beş bin altı yüz yetmiş yedi lira olarak belirlenmiştir ve bu meblağı karşılayacak bütçenin Maarif Nezaretinde mevcut olduğu belirtilmiştir.

Halil Bey savaş esnasında müze için bu tahsisatın ayrılamayacağından endişe etmiş olmalı ki, alternatif olarak başka devletlerce de yapıldığını işittiği diğer bir önlemleri Maarif Nezaretine iletmiş ve tarafsız bir hükümetle irtibata geçilerek düşman devletlerden müzeyi hedef almamaları için talepte bulunulabileceğini ifade etmiştir. Maarif Nezareti, bu talebi Bâbıâli'ye iletmiştir. Talep Meclis-i Vükelâ'da karara bağlanmış; yazı, gereği için Harbiye Nezareti'ne, bilgi için Maarif Nezareti'ne gönderilmiştir.

Müzenin ve içindeki eserlerin korunması için Birinci Dünya Savaşı esnasında alınan önlemlerin koruma tarihimiz açısından önemli olduğu açık bir gerçektir. Bununla birlikte koruma önlemleri ile bu husustaki gayretin, dünyadaki koruma bilincine ve tatbikatına dair uygulamalar bakımından çağdaşları arasında da mühim bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür.

Birinci Dünya Savaşı esnasında kazanılan bu tecrübenin İkinci Dünya Savaşı için de yol gösterici olduğunu değerlendirilebilir. İkinci Dünya Savaşı'nın henüz başında İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Türk- İslam Eserleri Müzesi ve Topkapı Sarayındaki eserlerden taşınabilir olanlarının ülkenin çeşitli yerlerinde bulunan depolara nakledilmesi; bu işlemin basından da gizlenerek yapılması ve benzeri tedbirler savaş halinde kültür varlıklarının korunması konusundaki önemli uygulamalar olarak değerlendirilmektedir. 2011 yılında Suriye'de başlayan savaşta, bilhassa Türkiye-Suriye sınırına yakın bölgelerde bulunan antik kentlerdeki taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarına zarar verme ihtimali olan eylemler için de çeşitli tedbirler alınmıştır. Savaş durumunda kültür varlıklarının korunması için alınan tedbirler ve bu husustaki tatbikatlar, Birinci Dünya Savaşı'nda başlamış ve halen devam etmektedir. Savaşlar ve savaşlarda kullanılan silahlar biçim değiştirdikçe savaş halinde kültür varlıklarını koruyabilmek için alınan tedbirler de değişmeye devam edecektir.

Kaynakça

- Arık, R. O. (1953). *Türk Müzeciliğine Bir Bakış*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- BOA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) Fon Kodu: DH.İ.UM.EK., Dosya No: 107 Gömlek No:35. "Asar-ı Atika ve Milliye'nin Muhafazasına İtina Edilmesinin İlgilere Tebliği" Tarihi: H.28/05/1335.
- BOA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) Fon Kodu: MF.MKT., Dosya No:1236 Gömlek No:52/1 "Müze-i Hümayundaki Eşyanın Uçak Saldırılarından Korunması Maksadıyla Mahzenlere Taşınması İçin Gereken Meblağın Tahsisatı Munzama Olarak Verilmesi ve Tarihi Eserlerin Zarar Görmemesi İçin Gerekli Tedbirlerin Alınması." Tarihi: H.16/01/1337
- BOA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) Fon Kodu: MF.MKT., Dosya No:1236 Gömlek No:52/2. "Müze-i Hümayundaki Eşyanın Uçak Saldırılarından Korunması Maksadıyla Mahzenlere Taşınması İçin Gereken Meblağın Tahsisatı Munzama Olarak Verilmesi ve Tarihi Eserlerin Zarar Görmemesi İçin Gerekli Tedbirlerin Alınması." Tarihi: H.16/01/1337

- BOA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) Fon Kodu: MF.MKT., Dosya No:1236 Gömlek No:52/3. “Müze-i Hümayundaki Eşyanın Uçak Saldırılarından Korunması Maksadıyla Mahzenlere Taşınması İçin Gereken Meblağın Tahsisatı Munzama Olarak Verilmesi ve Tarihi Eserlerin Zarar Görmemesi İçin Gerekli Tedbirlerin Alınması.” Tarihi: H.16/01/1337
- BOA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) Fon Kodu MF.MKT., Dosya No:1236 Gömlek No:52/4. “Müze-i Hümayundaki Eşyanın Uçak Saldırılarından Korunması Maksadıyla Mahzenlere Taşınması İçin Gereken Meblağın Tahsisatı Munzama Olarak Verilmesi ve Tarihi Eserlerin Zarar Görmemesi İçin Gerekli Tedbirlerin Alınması.” Tarihi: H.16/01/1337
- BOA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) Fon Kodu: MF.MKT., Dosya No:1236 Gömlek No:52/6. “Müze-i Hümayundaki Eşyanın Uçak Saldırılarından Korunması Maksadıyla Mahzenlere Taşınması İçin Gereken Meblağın Tahsisatı Munzama Olarak Verilmesi ve Tarihi Eserlerin Zarar Görmemesi İçin Gerekli Tedbirlerin Alınması.” Tarihi: H.16/01/1337
- BOA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) Fon Kodu: MF.MKT., Dosya No:1236 Gömlek No:52/7. “Müze-i Hümayundaki Eşyanın Uçak Saldırılarından Korunması Maksadıyla Mahzenlere Taşınması İçin Gereken Meblağın Tahsisatı Munzama Olarak Verilmesi ve Tarihi Eserlerin Zarar Görmemesi İçin Gerekli Tedbirlerin Alınması.” Tarihi: H.16/01/1337
- BOA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) Fon Kodu: MV., Dosya No:212- Gömlek No:230. “Topkapı sarayı ve asarı tarihiyye ve nefise ihtiva eden mahallere düşmanın hava taarruzunda bulunmaması için tarafsız hükümetler vasıtasıyla düşman memleketlerinde teşebbüslerde bulunması.” Tarihi: H. 20/01/1337
- BOA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) Fon Kodu: İ.DH., Dosya No.130 Gömlek No: 6662, “Ambar-ı amireye eski silahların konulması için bir yer tanzim ve tesviyesinin yapılması” Tarihi: H. 27/11/1262
- Çürük, C. (1991). Askerî Müze. *İslâm ansiklopedisi* (C. 3, s. 492-493). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dağ, M. ve Üzüm, İ. H. (2021). *Cephe Hattında Türk ve Fransız Basınında Antep Savunması (1918-1921)*. Gaziantep: Gazi Kültür AŞ Yayınları.

- Dethier, P. A. (1993). İstanbul: Boğaziçi ve İstanbul (19. Yüzyıl Sonu). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Gerçek, F. (1999). *Türk Müzeciliği*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Higgins, A. P. (1909). *Lahey Barış Konferansları ve Diğer Uluslararası Savaş Hukuku Konferansları. Konvansiyon Metinleri ve Yorumlar*. Cambridge, Cambridge Üniversitesi Yayınları.
- ICRC. (2022a). *Convention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. Lahey, 1899*. Erişim Tarihi: 22.02.2022, <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=6E8D0C88F0AF1E95C12563CD00516000>.
- ICRC. (2022b). *Treaties, States Parties and Commentaries*. Erişim Tarihi: 22.02.2022, <https://ihldatabases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=FA13E789FD4EAFF0C12563CD005168CC>
- Library of Congress. (2023). *Versay Anlaşması, Madde 245-247*. Erişim tarihi: 13.05.2023, <http://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000002-0043.pdf>
- Muşmal, H. ve Gümüş, H. (2021). *Türkiye’de Müzecilik (1839-1938)*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1985). Tanzimat’ta Vilayetlerde Eski Eser Taraması. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye ansiklopedisi* (C. 6, s. 1599-1600). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Selçuk, M. (2015). Birinci Dünya Savaşı’nda İtilaf Devletleri’nin İstanbul’a Yönelik Hava Taarruzları. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1, 97-116.
- Tzu, S. (1998). *The Art of War*. (T. Cleary, Çev.). Londra: Shambhala.
- UNESCO. (1984). *Taşınabilir Kültür Varlıklarının Korunması I. Hukuki Metinler Derlemesi*. Erişim tarihi: 12.05.2018. <http://unesdoc.unesco.org/images/0006/000603/060309eo.pdf>
- Wantuch Thole, M. (2015). *Kültürel Mülklerin Sınırötesi Hukuki İhtilaflarda: Hakları Taleplere Dönüştürme*. Berlin: W. De Gruyter.
- Yücel, E. (2006). Müze. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 32, s. 240-243). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Summary

People have been collecting ancient artifacts for various reasons since prehistoric times. The valuable works collected have entered the spoils of the victors in wars. In wars and invasions, the victors have considered the works of their enemy, which have material and spiritual value, as spoils, plundering cultural assets in the occupied area or damaging cultural assets.

Starting from ancient times, various protection methods have been developed to protect damaged ancient artifacts and cultural assets, especially due to wars and invasions. The first regulations in the modern sense regarding the protection of ancient artifacts began to form in the 18th century. The date of the first legal regulation on the subject of ancient artifact conservation in the Ottoman Empire is 1869. There has been interest in protecting works in the Ottoman Empire before the formation of modern legislation, as in other countries. This interest can be characterized by many instructions from sultans or administrators.

In the Ottoman Empire, starting from 1869, four Ancient Artifacts Ordinances were published with various changes in 1874, 1884, and 1906. The law currently in force in Turkey regarding the protection of cultural assets is the Law No. 2863 on the Protection of Cultural and Natural Assets, which came into effect in 1983. This law is based on the 1906 Ordinance, which remained in force until 1973 during the Republic period.

The legislation that is still valid worldwide today began to take shape from the beginning of the 20th century. Especially, the first international regulations regarding crimes committed during wars and war periods are the 1899 and 1907 Hague Conventions, according to Article 56 of which, places belonging to religious, educational, artistic, and scientific institutions are to be treated as private property even if they belong to the state during war. The same article also prohibits the capture, destruction, and damage of historical artifacts found in such places. Article 47 of the Conventions strictly prohibits all forms of looting.

This study examines the measures taken by museum directors and various initiatives in this regard, which are almost contemporary with the first international regulations on crimes committed during wars and war periods, during World War I. The measures taken by the Museum during World War I contain important information for the history of Turkish conservation, as they have not been studied until today.

The study reveals that as a precaution with the onset of the Gallipoli attacks at the beginning of World War I, an order was given on December 21-23, 1914, for the evacuation of some of the artifacts in the museum. While some artifacts were taken to Konya, others were taken to the basement of the museum. Precious and large sarcophagi, which could not be transported due to their weight, were especially protected against bombings by covering them with sand and waxed bags. Upon the enemy's withdrawal from Gallipoli, the order of January 24, 1916, indicated that the danger had been eliminated, and the artifacts in Konya were returned, and the museum exhibition was restored to its original state by removing the sandbags from the marble works.

On July 24-25, 1918, enemy aircraft attacked Istanbul. These attacks targeted some ammunition depots and train stations. Although military points were targeted, the museum was very close to this location, putting many valuable artifacts hosted by the museum at risk.

Therefore, the museum management requested a scientific committee from the military to determine the necessary protective measures against these attacks. It is understood from the documents that this request was immediately sent to the Ministry of Defense, and following the memorandum of the Ministry of Education dated July 27, 1918, the Museum Directorate applied, and the departments where the ancient artifacts were located were examined.

According to the report of the inspection team from the military, measures such as protecting the upper floors with wood, creating new crates, relocating movable artifacts, and creating temporary ceilings with various planks were determined. The report also noted that there was no objection to leaving the materials used in the construction as they were so that they could be used later.

From the writings of Museum Director Halil Bey, it is understood that the bombs hit some special locations and caused a lot of damage. Therefore, the allocation requested for the measures mentioned in the report needs to be sent urgently. Halil Bey suggested that if it was not possible to send the allocation during these turbulent times, neutral governments should be approached through a neutral government so that places hosting historical artifacts, such as Museums and Topkapı Palace, would not be targeted by enemies.

According to a letter written to the government by the Ministry of Education, the report from the Defense Ministry's team was also discussed with architects. Thanks to the inspection, it was reported from the museum that a total of five thousand six hundred seventy-seven liras was needed to take the necessary measures, and the Ministry reported that this amount was available and permission was requested to send it.

No bombs hit the museum at the end of the war, yet both scientific studies that could be deemed scientific were conducted and scientific practices were implemented, and seeking help from neutral governments was considered.

It is an evident fact that the measures taken for the protection of the museum and its artifacts during World War I are significant in terms of Turkish conservation history. Moreover, it is possible to say that the efforts in conservation measures and the dedication to this matter also hold an important place among contemporary practices in terms of the awareness and application of conservation worldwide